

משרד הכלכלה
מחקר וכלכלה

ערבים עם מוגבלות בישראל

גודל האוכלוסיה, מאפייני רקע, תעסוקה ואיכות חיים

לקט נתונים

מיכל אלפסי – הנלי¹

¹גב' מיכל אלפסי – הנלי, חוקרת ומנהלת תחום מחקר נכויות במינהל מחקר וכלכלה

מטרות

מטרתו של דף מידע זה הינה להציג נתונים עדכניים אודות מאפייניה של האוכלוסייה הערבית עם מוגבלות בעשור האחרון, החל בגודל האוכלוסייה ובמאפייני הרקע שלה וכלה במאפייני תעסוקה, חסמים לתעסוקה ומאפייני איכות חיים ומעורבות חברתית, כל זאת בהשוואה לאוכלוסייה הערבית ללא מוגבלות ולאוכלוסייה היהודית עם וללא מוגבלות.

מקור הנתונים

לקט הנתונים מתבסס על עיבודים מיוחדים שנערכו במינהל מחקר וכלכלה לסקרים החברתיים של הלמ"ס לשנים 2002 ו- 2011, עבור גילאי העבודה העיקריים: 20-64. במסגרת הסקרים החברתיים - נכללת כל האוכלוסייה של מדינת ישראל בגילאים אלו. אוכלוסיית הסקר כוללת גם את דיירי המוסדות אשר שוהים במוסד שלא לצרכים טיפוליים (כגון: מעונות סטודנטים, מרכזי קליטה ותוכניות דיור מוגן לאוכלוסייה המבוגרת). עולים חדשים נכללו באוכלוסיית הסקר, רק אם שהו לפחות 6 חודשים בארץ.

לא נכללים באוכלוסיית הסקר דיירים במוסדות טיפוליים (כגון בתי אבות, בתי חולים כרוניים ובתי סוהר); תושבים ישראלים אשר שוהים בחו"ל למעלה משנה ברציפות בעת הסקר; דיפלומטים ועולים אשר הגיעו ארצה חצי שנה לפני מועד הריאיון לכל המאוחר; שבטי בדואים והגרים מחוץ ליישובים. היות שלא נכללים דיירי מוסדות טיפוליים, יש כאן הערכת חסר לאנשים עם מוגבלות שכלית.

הגדרות עיקריות

לצורך כתיבת לקט הנתונים, ערכנו השוואה בין האוכלוסייה הערבית לבין יתר האוכלוסייה, הכוללת יהודים ובני דתות אחרות.

ערבים: ערבים הם מי שהצהירו על עצמם כי הם מוסלמים (ערבים, נוצרים ודרוזים).

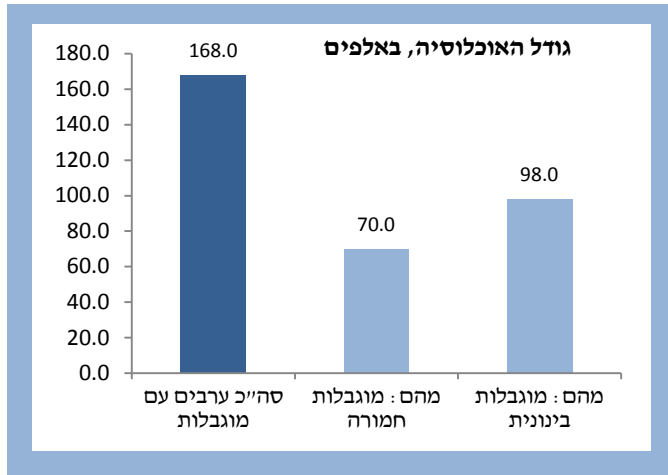
יהודים: קבוצת ההשוואה מורכבת מיהודים (95% בשנת 2002 ו- 94.5% בשנת 2011), נוצרים (2.1% בשנת 2002 ו- 8.2% בשנת 2011, אתאיסטים (2.2% בשנת 2002 ו- 2.7% בשנת 2011) ומי שדיווחו על דת אחרת (0.5% בשנת 2002 ו- 0.3% בשנת 2011).

אדם עם מוגבלות: השאלה הראשונה בסקר החברתי בנושא מוגבלות הינה 'האם יש לך בעיה בריאותית או פיזית כלשהי הקיימת שישה חודשים או יותר?'. מי שהשיבו בחיוב על שאלה זו, נשאלו: 'עד כמה בעיה זו מפריעה לך בפעילויות היומיום?', על סקאלה של מפריעה מאד ועד בכלל לא מפריעה. לצורך כתיבת לקט הנתונים, התייחסנו רק למי שהשיבו כי הבעיה הבריאותית מפריעה להם או מפריעה מאוד. כלומר, לא נכללו בעיבודים הסטטיסטיים כל מי שהשיבו כי הבעיה הבריאותית בכלל לא מפריעה להם או לא כ"כ מפריעה.

חומרת המוגבלות: מי שדיווחו כי המוגבלות מפריעה לתפקודי היומיום מכונים בעלי "מוגבלות בינונית" ואילו מי שדיווחו כי המוגבלות מפריעה מאוד לתפקודי היומיום מכונים בעלי "מוגבלות חמורה". יש לציין כי עקב שינוי בשאלון הסקר החברתי, בשנת 2011, הגדרת האנשים עם מוגבלות כוללת גם מי שדיווחו בנפרד כי הם סובלים מקושי רב בשמיעה או ראייה או שכלל אינם רואים/שומעים.

גודל האוכלוסיה ומאפייני רקע

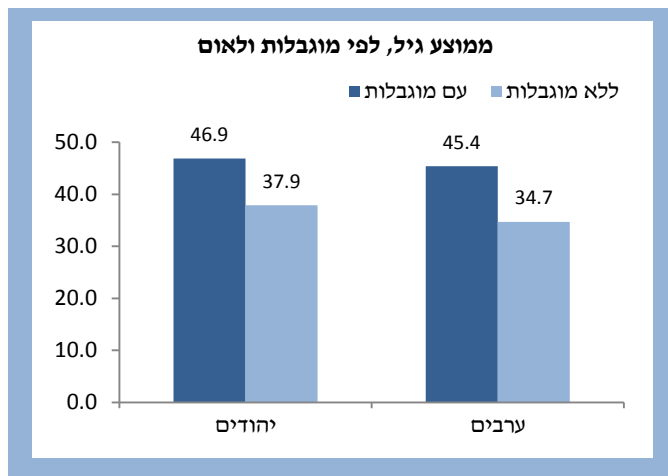
גודל האוכלוסייה

- בשנת 2011 חיו בישראל 168 אלף ערבים עם מוגבלות, המהווים כ- 23% מכלל האוכלוסיה בישראל בגיל 20-64.
- בין השנים 2002 ל- 2011 נוספו 55 אלף ערבים עם מוגבלות.
- משקלם של ערבים עם מוגבלות מכלל האוכלוסיה בישראל בגילאי העבודה הינו גבוה משמעותית ממשקלם של יהודים עם מוגבלות, שעמד בשנת 2011 על 17%.
- כ- 42% מהערבים עם מוגבלות (70,000) הינם בעלי מוגבלות חמורה והיתר (98,000) בעלי מוגבלות בינונית.

מאפייני רקע

- רובם המכריע של הערבים עם המוגבלות הינם מוסלמים (80.1%). היתר הינם דרוזים (10.9%) ונוצרים (9.1%). התפלגות דומה נרשמה גם בשנת 2002 והיא מאפיינת את כלל האוכלוסיה הערבית, ולא רק את זו עם המוגבלות.
- רובם המכריע של הערבים עם המוגבלות מתגוררים באזור הצפון (71.5%), בדומה לערבים ללא מוגבלות (60.3%). כ- 21% מתגוררים באזור הדרום, זאת לעומת 28.4% ערבים ללא מוגבלות שמתגוררים באזור זה. כ- 8% מהערבים עם המוגבלות מתגוררים באזור מרכז, בהשוואה ל- 11.7% מקרב הערבים ללא מוגבלות. מעניין לראות כי בשנת 2002, היה שיעור גבוה יותר של ערבים באזור מרכז (14.2%) מאשר באזור דרום (9.8%). כלומר, מגמה הפוכה מזו שנצפתה בשנת 2011.
- בדומה לאוכלוסיה היהודית עם מוגבלות, גם באוכלוסיית הערבים עם מוגבלות אין הבדל משמעותי בין שיעור הגברים עם המוגבלות לבין שיעור הנשים (50.5% גברים ו- 49.5% נשים באוכלוסיה הערבית עם מוגבלות; 50% גברים ו- 50% נשים באוכלוסיה היהודית עם מוגבלות). זאת, בניגוד לתחילת העשור, בו נצפה שיעור גבוה יותר של גברים ערבים עם מוגבלות, בהשוואה לנשים ערביות עם מוגבלות (52.2% ו- 47.8% בהתאמה).

- גילם הממוצע של ערבים עם מוגבלות עמד בשנת 2011 על 45.4 שנים והם מעט צעירים מיהודים עם מוגבלות – 46.9 שנים. עם זאת, הן באוכלוסיה היהודית והן באוכלוסיה הערבית, ניכר כי אנשים עם מוגבלות הינם מבוגרים יותר משמעותית מאנשים ללא מוגבלות (45.4 ו 34.7 – בהתאמה בקרב האוכלוסיה הערבית; 46.9 ו 37.9 – בהתאמה בקרב האוכלוסיה היהודית).

- כ – 31% מהערבים עם מוגבלות דיווחו בשנת 2002² כי מספר המדרגות שעליהם לעלות עד הגיעם לדירתם מפריע להם ועוד 12.5% דיווחו כי מספר המדרגות מפריע מאוד, זאת לעומת 16% מקרב היהודים עם המוגבלות שדיווחו כי הדבר מפריע להם ועוד כ – 19% שדיווחו כי הדבר מפריע מאוד. אינדיקטור זה הינו בעל חשיבות רבה, היות והוא מעיד על מידת הנגישות של סביבת המגורים של האדם עם המוגבלות. ניתן להתרשם כי האוכלוסיה הערבית מאופיינת במידה נמוכה יותר של נגישות ביחס לאוכלוסיה היהודית, כפי שעולה גם מתוך הספרות ומחקרים קודמים בנושא³.
- כ – 24% מהערבים עם המוגבלות דיווחו כי מצבם בריאותם כלל לא טוב, זאת בהשוואה לכ – 12% מקרב היהודים עם המוגבלות. למרות הפער ביחס לאוכלוסיה היהודית, מדובר בירידה ביחס לשנת 2002, בה עמד שיעור הערבים עם המוגבלות אשר דיווחו כי מצב בריאותם כלל לא טוב על כ – 31%.

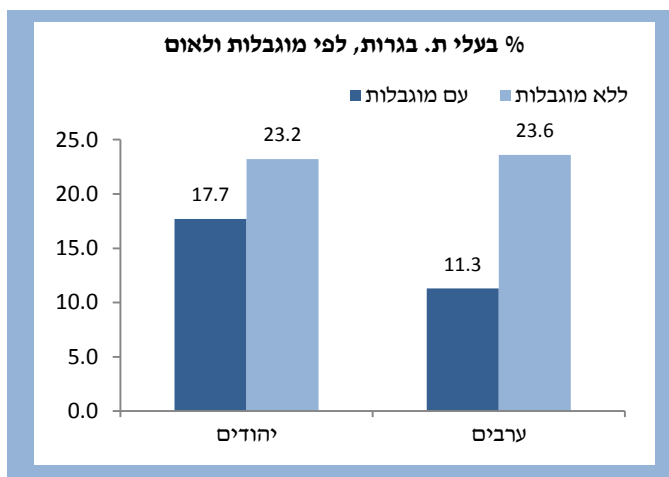
² שאלה זו נשאלה רק בשנת 2002 ולא נשאלה בשנת 2011

³ להרחבה ראה למשל:

מאירס-גיוינט-מכון ברוקדייל (2009). *מבוגרים בעלי מוגבלות בישראל*. דו"ח מחקר בעריכת דניז נאון.
אלמנארה – עמותה לקידום אנשים עם מוגבלות בחברה הערבית בישראל (2011). *המוכים פעמיים*. נייר עמדה בעריכת עו"ד עבאס עבאס

מאפייני השכלה, אוריינות ושימוש במחשב

מאפייני השכלה

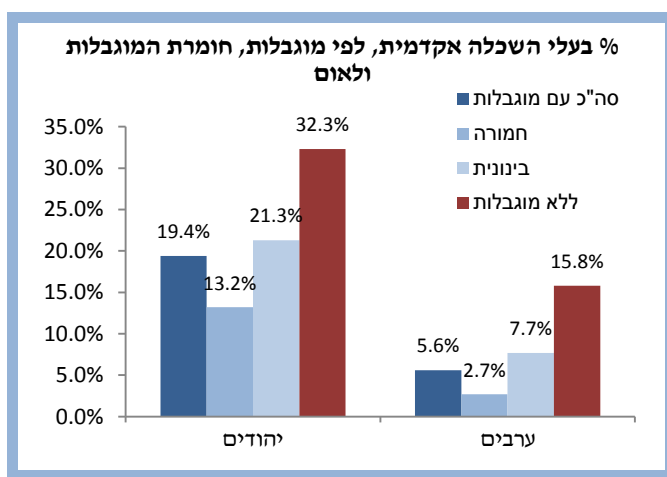

- רק כ- 11% מהערבים עם מוגבלות הינם בעלי ת. בגרות, זאת בהשוואה לכ- 18% מקרב האוכלוסייה היהודית עם המוגבלות ולכ- 24% מקרב הערבים ללא מוגבלות.

- באופן מפתיע, שיעור בעלי בגרות מקרב ערבים עם מוגבלות חמורה הינו גבוה יותר מאשר בקרב בעלי מוגבלות בינונית (16% ו- 8%). מגמה זו הינה הפוכה מזו המאפיינת את האוכלוסייה היהודית עם המוגבלות.

- שיעור הערבים עם המוגבלות בעלי השכלה על תיכונית שאינה אקדמית עומד על כ- 19% והוא נמוך מהשיעור בקרב ערבים ללא מוגבלות (24.7%) ומהשיעור בקרב האוכלוסייה היהודית עם המוגבלות (21.7%).

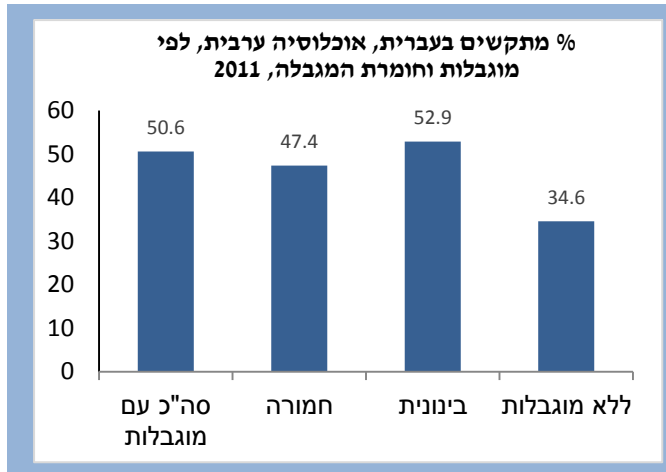
- למרות הפער ביחס לאוכלוסייה היהודית, ניתן לראות עליה משמעותית בשיעור הערבים עם מוגבלות בעלי השכלה על תיכונית לא אקדמית משנת 2002 (2.1%) ועד שנת 2011 (כאמור - 19.1%).

- שיעור בעלי ההשכלה האקדמית מקרב האוכלוסייה הערבית עם המוגבלות עומד על 5.6% בלבד, זאת ביחס לכ- 16% בקרב ערבים ללא מוגבלות ו- 19.4% בקרב יהודים עם מוגבלות.

- שיעור בעלי השכלה אקדמית הינו נמוך במיוחד בקרב ערבים עם מוגבלות חמורה (2.7%), בהשוואה לבעלי מוגבלות בינונית (7.7%). מגמה דומה מאפיינת גם את האוכלוסייה היהודית עם המוגבלות.

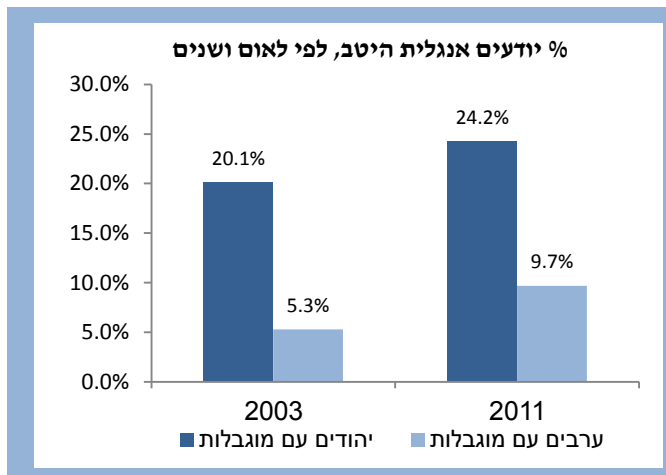
- בסה"כ, ממוצע שנות הלימוד של ערבים עם מוגבלות עומד על 9.9 שנים והוא נמוך משמעותית מהממוצע בקרב יהודים עם מוגבלות - 14.3 שנים וכן נמוך מהממוצע בקרב האוכלוסייה הערבית ללא מוגבלות - 12.2 שנים. זאת ועוד, משנת 2005 ועד לשנת 2011 חלה עליה קטנה בלבד במספר שנות הלימוד של ערבים עם מוגבלות (8.9 שנים ו- 9.7 שנים בהתאמה).

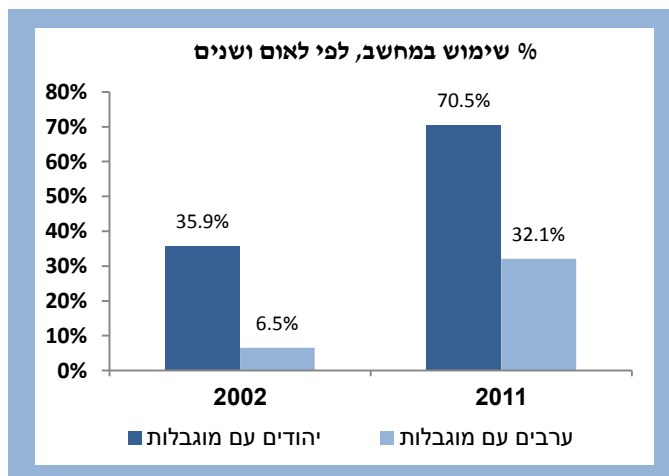
- שיעור הערבים עם מוגבלות שמתקשים בעברית עומד על כ - 51%, זאת בהשוואה לכ - 35% בקרב הערבים ללא המוגבלות. מדובר אמנם בירידה ביחס לשנת 2002 (56.9%), אולם עדיין מדובר בשיעור גבוה, אשר כפי שנראה בהמשך - מהווה אחד מן החסמים לתעסוקה.

- רק כ - 10% מקרב הערבים עם המוגבלות יודעים אנגלית היטב, זאת בהשוואה לכ - 24% בקרב היהודים עם המוגבלות וכ - 18% בקרב הערבים ללא מוגבלות.

- שיעור היודעים אנגלית יורד כפונקציה של חומרת המגבלה ועומד על 12.6% בקרב ערבים עם מוגבלות חמורה, לעומת 16.8% בקרב בעלי מוגבלות בינונית.

- למרות הפער ביחס לאוכלוסיה היהודית, ניתן לראות לאורך השנים עליה בשיעור הערבים עם המוגבלות אשר יודעים אנגלית, כך שהשיעור עמד על 5.3% בשנת 2003 ועלה לכ - 10% בשנת 2011.

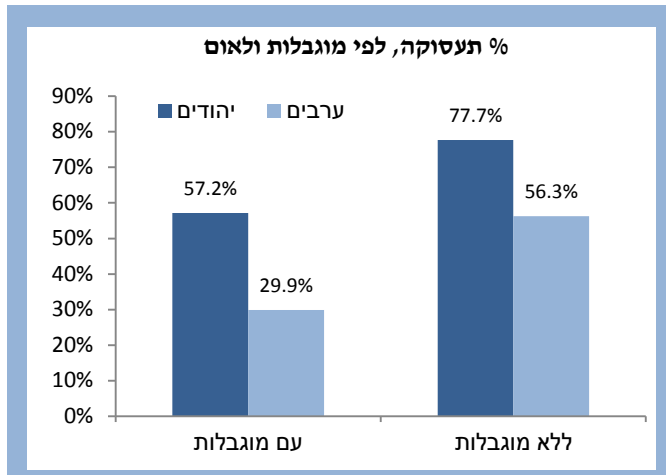

- שיעור השימוש במחשב בקרב ערבים עם מוגבלות עמד בשנת 2011 על כ- 32%, בהשוואה ל- 70.5% בקרב יהודים עם מוגבלות ו- 62.4% בקרב ערבים ללא מוגבלות.
- שיעור השימוש במחשב יורד כפונקציה של חומרת המגבלה ועומד על 29.6% בקרב ערבים עם מוגבלות חמורה, לעומת 33.8% בקרב בעלי מוגבלות בינונית.

- לאורך השנים חלה עליה משמעותית בשיעור השימוש במחשב בקרב האוכלוסיה הערבית בכלל וזו עם המוגבלות בפרט, כך שהשיעור בקרב ערבים עם מוגבלות עלה מ- 6.5% בשנת 2002 לכ- 32% בשנת 2011.
- כ- 90% מקרב הערבים עם המוגבלות שבעלותם מחשב מחוברים לאינטרנט, בדומה לשיעור בקרב יהודים עם מוגבלות (90.5%). מדובר על עליה משמעותית ביחס לשנת 2002, בה שיעור הערבים עם המוגבלות בעלי מחשב המחובר לאינטרנט עמד על כ- 26% בלבד.

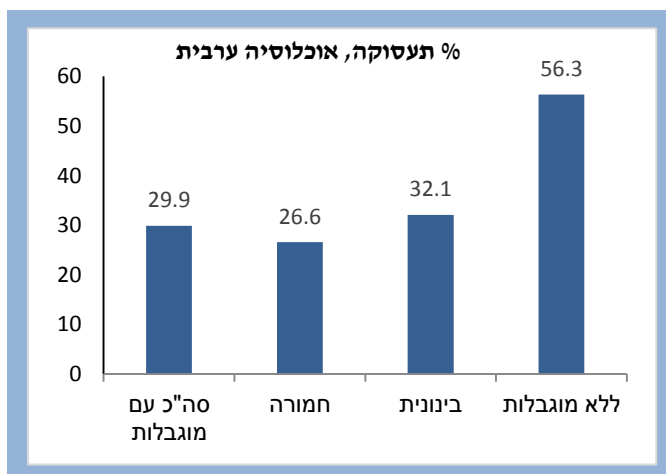
מאפייני תעסוקה וחסימים לתעסוקה

מאפייני תעסוקה

- שיעור התעסוקה של ערבים עם מוגבלות עמד בשנת 2011 על 29.9% בלבד, זאת בהשוואה ל – 57.2% בקרב יהודים עם מוגבלות ו – 56.3% בקרב ערבים ללא מוגבלות.

- שיעור התעסוקה יורד כפונקציה של חומרת המגבלה ועומד על 32.1% בקרב ערבים עם מוגבלות בינונית ועל 26.9% בקרב בעלי מוגבלות חמורה.

- לאורך העשור עלה שיעור התעסוקה של ערבים עם מוגבלות מ – 18.9% בשנת 2002 לכ – 30% כאמור בשנת 2011.

- שיעור האבטלה בקרב ערבים עם מוגבלות

עמד בשנת 2011 על 8.7% והוא היה מעט גבוה יותר מהשיעור בקרב יהודים עם מוגבלות – 7.9%, אך גבוה בכמעט פי 2 מהשיעור בקרב ערבים ללא מוגבלות (4.6%).

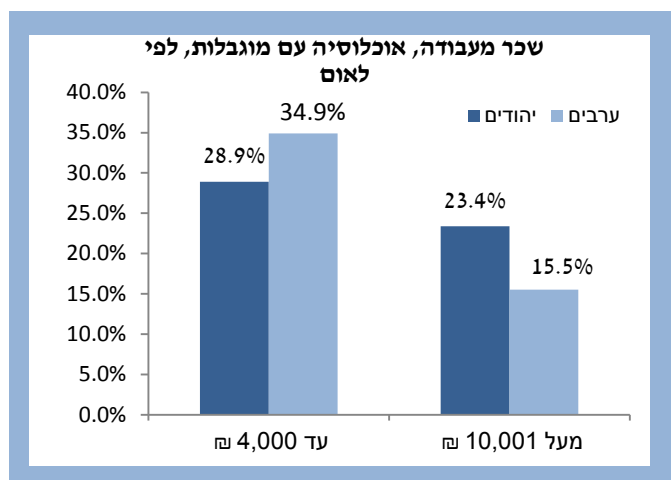
- שיעור האבטלה עולב כפונקציה של חומרת המגבלה ועומד על 6.3% בקרב בעלי מוגבלות חמורה ו – 10.1% בקרב בעלי מוגבלות בינונית.

- לאורך השנים חלה ירידה מתונה בשיעור האבטלה של ערבים עם מוגבלות, מ – 9.4% בשנת 2002 ל – 8.7% בשנת 2011.

- שיעור העצמאים (**self employed**) מקרב הערבים עם המוגבלות עמד בשנת 2011 על 9.5%, זאת בהשוואה לכ – 16% בקרב יהודים עם מוגבלות. ניתן אם כן להתרשם כי האוכלוסיה הערבית עם המוגבלות מתקשה לממש אפיק תעסוקתי זה, אשר נמצא בישראל ובמרבית המדינות המפותחות כיעיל עבור אנשים עם מוגבלות.

- ככלל, שיעור האנשים עם מוגבלות שהם בעלי משלח יד אקדמי ומנהלים הינו נמוך מאוד ביחס לאוכלוסיה ללא מוגבלות. עם זאת, ניתן לראות כי השיעור בקרב ערבים עם מוגבלות הינו נמוך במיוחד ועומד על כ – 10% בלבד, זאת בהשוואה לכ – 17% בקרב יהודים עם מוגבלות.

- מנגד, שיעור הערבים עם המוגבלות בעלי משלח יד בלתי מקצועי הינו מעט גבוה יותר מהשיעור באוכלוסיה היהודית עם המוגבלות – 9.9% ו – 7.2% בהתאמה.
- ערבים עם מוגבלות עובדים בממוצע פחות שעות מערבים ללא מוגבלות (38.9 ש"ש ו – 43.2 ש"ש) וכן פחות שעות מאשר יהודים עם מוגבלות (41.6 ש"ש).

- שיעור הערבים עם המוגבלות המשתכרים עד 4,000 ₪ הינו גבוה יותר מהשיעור בקרב יהודים עם מוגבלות – 34.9% ו – 28.9% בהתאמה. מנגד, שיעור הערבים עם המוגבלות המשתכרים מעל 10,001 ₪ ומעלה הינו גבוה יותר באוכלוסיה היהודית מאשר באוכלוסיה הערבית – 23.4% ו – 15.5% בהתאמה.

תחולות ביחס לאקוט הצמודה

- כ – 23% מקרב הערבים עם המוגבלות חוששים מאוד מאיבוד מקום עבודתם, זאת לעומת 17.7% מקרב הערבים ללא מוגבלות וכ – 11% מקרב היהודים עם המוגבלות.
- שיעור החוששים מאוד מאיבוד מקום העבודה גבוה יותר בקרב ערבים עם מוגבלות חמורה (27.4%), מאשר בקרב בעלי מוגבלות בינונית (20.9%).
- לאורך השנים, ניכרת ירידה בשיעור הערבים עם המוגבלות המדווחים על חשש גדול מאוד מאיבוד מקום העבודה – 38.2% בשנת 2002 ו – 23.2% בשנת 2011.
- כ – 20% מהערבים עם המוגבלות מאמינים כי במידה ויפוטרו מעבודתם הנוכחית, אין סיכוי כלל כי ימצאו עבודה אחרת, זאת לעומת כ – 12% מקרב האוכלוסיה הערבית ללא מוגבלות, אך בדומה מאוד לאוכלוסיה היהודית עם המוגבלות (19.7%).
- 25.6% מהערבים עם המוגבלות כלל אינם שבעי רצון מעבודתם, זאת בהשוואה לכ – 16% מקרב הערבים ללא מוגבלות ול – 18.2% מקרב היהודים עם המוגבלות.
- 45.5% מהערבים עם המוגבלות כלל אינם שבעי רצון מהכנסתם מהעבודה, זאת בהשוואה לכ – 33% מקרב הערבים ללא מוגבלות ול – 51.5% מקרב היהודים עם המוגבלות.
- שיעור המדווחים כי כלל אינם שבעי רצון מהכנסה מעבודה הינו מעט גבוה יותר בקרב ערבים עם מוגבלות חמורה (46.8%), ביחס לבעלי מוגבלות בינונית (44.8%).

מאפייני השכלה, אוריינות וידיעת מחשבה ערבית עם מוגבלות מועסקים ביחס למי

עאינס מועסקים

ערבים עם מוגבלות			
לא בכח העבודה	מובטלים	עובדים	
112	5	50	סה"כ באלפים
67.2%	8.7%	29.9%	% מהקבוצה
61.2	32.0	24.7	% נשים
8.1	26.2	17.0	% בעלי ת. בגרות
2.2	4.4	13.5	% בעלי השכלה אקדמית
6.1	4.4	18.2	% יודעים אנגלית
36.3	67.9	76.9	% יודעים עברית
18.8	60.0	59.2	% שימוש במחשב

- שיעור בעלי ההשכלה האקדמית בקרב העובדים הינו גבוה יותר מאשר בקרב ובטלים ומי שאינם בכח העבודה – 13.5%, 4.4% ו – 2.2% בהתאמה.
- שיעור היודעים אנגלית בקרב העובדים (18.2%) הינו גבוה יותר משמעותית מאשר בקרב מובטלים (4.4%) ומי שאינם בכח העבודה (6.1%).
- שיעור היודעים עברית הינו גבוה יותר משמעותית בקרב מי שעובדים (76.9%), מאשר בקרב ערבים עם מוגבלות שהינם מובטלים (67.9%) ואינם בכח העבודה (36.3%).
- שיעור המשתמשים במחשב דומה בקרב ערבים עם מוגבלות שהם מועסקים (59.2%) ומובטלים – קרי מחפשים עבודה באופן פעיל (60%), אך הוא גבוה לאין ערוך מהשיעור בקרב ערבים עם מוגבלות שאינם בכח העבודה (18.8%).

אוכלוסיית הערבים עם המוגבלות מכונה, לא בכדי, אוכלוסיית "המוכים פעמיים"⁴, שכן מדובר בקבוצה הסובלת מחסמים רבים, הן בשל השתייכותה לאוכלוסיית האנשים עם מוגבלויות והן בשל השתייכותה לקבוצת מיעוט לאומי במדינה – האוכלוסייה הערבית.

מכך יוצא כי החסמים לתעסוקה המאפיינים את אוכלוסיית הערבים עם המוגבלות הם שילוב של החסמים המאפיינים את כלל אוכלוסיית האנשים עם המוגבלות (חסמי היצע, חסמי ביקוש וחסמים מבניים) וכן החסמים לתעסוקה המאפיינים את האוכלוסייה הערבית בישראל, שהם לא מעטים.

להלן נסקור בקצרה את החסמים⁵:

חסמים המאפיינים את כלל אוכלוסיית האנשים עם המוגבלות

חסמי היצע

מאפייני הרקע הרבים אשר תוארו קודם לכן, מהווים רובם ככולם חסמי היצע בבואם של אנשים עם מוגבלות להשתלב בשוק העבודה, בייחוד בשוק העבודה הגלובלי והטכנולוגי של ימינו. כך למשל, גיל מבוגר, השכלה נמוכה, שימוש מופחת במחשב ואנגלית בשפה נמוכה – כל אלו מקשים על שילוב בעבודה בכלל וכל שכן על שילוב בעבודה איכותית⁶.

מאפייני רקע נוספים המהווים חסמים לתעסוקה הם כישורי עבודה נמוכים של אוכלוסייה זו, בעיקר בשל היעדרות ממושכת משוק העבודה או הימצאות במסגרות מוגנות וכן חסמים פסיכולוגיים ובטחון עצמי נמוך, אשר נובעים מעצם המוגבלות, מההיעדרות הממושכת משוק העבודה ומקשיי השילוב החברתי.

⁴ אלמנארה – עמותה לקידום אנשים עם מוגבלות בחברה הערבית בישראל (2011). *המוכים פעמיים*. נייר עמדה בעריכת עו"ד עבאס עבאס

⁵ להרחבה אודות חסמי היצע והביקוש, ראה: <http://www.moital.gov.il/NR/rdonlyres/4E95826A-A6A0-424C-BE67-7787F81A0A65/0/X12218.pdf>

⁶ Houtenville, A.J., Sevak, P., O'Neill, J. & Cardoso, E.D. (2013). *Disability prevalence and economic outcomes*. In: David R. Strauser (Ed.). *Career development, employment and disability rehabilitation* (pp.11-40). Springer Publishing Company.

Berthoud, R. (2011). *Trends in the employment of disabled people in Britain*. ISER Working Paper, Series No. 2011-03.

OECD. (2010). *Sickness, disability and work. Improving social and labour-market integration of people with disability*. Retrieved February 9th 2013 from the World Wide Web: <http://www.oecd.org/els/socialpoliciesanddata/46488022.pdf>

Alvero, C. & Jorge, C. (2013). *The contribution of the population of disabled people to the attainment of Europe 2020 strategy headline targets*. *Disability & Society*, Vol 28 (6), 853-873.

חסמי הביקוש מתייחסים לצד המעסיקים, אשר להם תפקיד מרכזי מאוד במעגל השילוב של אנשים עם מוגבלות בתעסוקה, הן במובן שהם אלו שמאפשרים את הכניסה הראשונית אל שוק העבודה והן במובן שהם אלו שמאפרים התפתחות והתקדמות במקום העבודה. למרות זאת, הספרות המקצועית מלמדת כי בכל מה שקשור לתעסוקה של אנשים עם מוגבלות, אין מספיק התייחסות לפרספקטיבה של המעסיקים, כך שסוגיות של תעסוקה מטופלות בעיקר מצד ההיצע. כלומר, מה נכים צריכים לעשות בכדי להיות מועסקים, מבלי שמתייחסים באופן מספיק לצד של המעסיקים - מה עמדותיהם? מה קשייהם? מה צורכיהם? כאשר מובן כי לכל אלו השפעה מכרעת על מידת נכונותם לקלוט עובדים עם מוגבלות.⁷

החסמים העיקריים מצד הביקוש, כפי שעולים מהספרות המקצועית וממחקרים שערכנו הם: סטיגמות ודעות קדומות (מעסיקים נוטים לתפוס אנשים עם מוגבלות כעובדים לא יעילים, לא מיומנים, כבעלי פרוץ נמוך יותר ששילובם יגרום לפגיעה כלכלית בעסק וכן כעובדים שנוטים להיעדר רבות מהעבודה בשל מוגבלותם);⁸ חוסר הוודאות שכרוך בהעסקת עובדים עם מוגבלות ובעיקר חשש מהצורך בפיטורי עובד עם מוגבלות, במידה והדבר נדרש;⁹ היעדר תמריצים; חשש מעלויות; קשיים באיתור עובדים עם מוגבלות בעלי הכשרה רלוונטית לתפקידים המוצעים.¹⁰

⁷ Domzal, Houtenville & Sharma (2008)

<http://www.dol.gov/odep/research/SurveyEmployerPerspectivesEmploymentPeopleDisabilities.pdf>

Whaterhouse, P., Kimberley, H. Jonas, P. & Glover, J. (2010). *What would it take? Employer's perspectives on employing people with disabilities*. Australian Government, Department of Education. Employment and Work Place Relations. NCVER.

⁸ Williams-Whitt, K. & Taras, D. (2010). *British journal of industrial relations*. 48(3), september, 534-559.

Reisch, M., & Gorin, S (2001). *Nature of work and future of social work profession*. *Social Work*, 16 (1), 9 – 19.

טל, א. (2012). סטיגמה בקרב מעסיקים כלפי אנשים עם מוגבלות בכלל ומוגבלות פסיכיאטרית בפרט: סקירה ודין בהקשר לחקיקה הקיימת. <http://www.moital.gov.il/NR/rdonlyres/11A38833-147D-4201-9B18-496F9B6E9F16/0/X12179.pdf>

⁹ רגב – כביר, ר. (2012). עמדות מעסיקים ביחס להעסקת עובדים עם מוגבלות והצורך בבידול תדמית. ארגון אמון

<http://www.moital.gov.il/NR/rdonlyres/8EFA4250-0A88-40B8-A4CD-B641B79BF645/0/X11317.pdf>

[B641B79BF645/0/X11317.pdf](http://www.moital.gov.il/NR/rdonlyres/8EFA4250-0A88-40B8-A4CD-B641B79BF645/0/X11317.pdf)

אלפסי – הנלי, מ. (2013). שילוב אנשים עם מוגבלות בתעסוקה: גודל האוכלוסיה, מאפיינים, חסמים ועמדות

מעסיקים. <http://www.moital.gov.il/NR/rdonlyres/4DA0A912-ACA6-4E97-AEFC-A376CBBA4144/0/191113.pdf>

[A376CBBA4144/0/191113.pdf](http://www.moital.gov.il/NR/rdonlyres/4DA0A912-ACA6-4E97-AEFC-A376CBBA4144/0/191113.pdf)

¹⁰ אלפסי – הנלי, מ. (2013). שילוב אנשים עם מוגבלות בתעסוקה: גודל האוכלוסיה, מאפיינים, חסמים ועמדות

מעסיקים. <http://www.moital.gov.il/NR/rdonlyres/4DA0A912-ACA6-4E97-AEFC-A376CBBA4144/0/191113.pdf>

[A376CBBA4144/0/191113.pdf](http://www.moital.gov.il/NR/rdonlyres/4DA0A912-ACA6-4E97-AEFC-A376CBBA4144/0/191113.pdf)

Domzal, Houtenville & Sharma (2008)

<http://www.dol.gov/odep/research/SurveyEmployerPerspectivesEmploymentPeopleDisabilities.pdf>

Whaterhouse, P., Kimberley, H. Jonas, P. & Glover, J. (2010). *What would it take? Employer's perspectives on employing people with disabilities*. Australian Government, Department of Education. Employment and Work Place Relations. NCVER.

קבוצה זו של חסמים מונה שלושה חסמים עיקריים:

ראשית, במשך שנים שררה, הן בעולם והן בארץ, תפיסה של גורמי הטיפול השונים כי הפתרון לשילוב אנשים עם מוגבלות בקהילה מצוי במפעלים המוגנים ולא בשוק החופשי. אולם, בעוד שבמדינות מערביות אחרות התפתחה ההבנה כי הפתרון הרחב יותר הינו השילוב בקהילה ובשוק העבודה הרגיל ואילו ההסדר המוגן הוא הפתרון השאריתי לאותה אוכלוסייה הזקוקה להגנה, הרי שבישראל התקבעה התפיסה ההיסטורית של התבססות על המפעלים וההסדרים המוגנים האחרים. על רקע זאת, אפשר להבין כי ניתן למצוא עד היום במסגרות המוגנות קבוצה לא מבוטלת של עובדים עם מוגבלות שהם בעלי כישורים ואשר יכולים לעבוד בשוק העבודה הרגיל, אך מסיבות כאלו ואחרות נשארים במפעל המוגן. מבדיקות שנערכו לאחרונה, כ- 35% מהמועסקים כיום במפעלים המוגנים יכולים לעבוד בשוק העבודה הרגיל בו מתקיימים יחסי עובד-מעביד.

שנית, עד לאחרונה, התקיימה בישראל, כמו גם במספר מדינות אחרות בעולם, חקיקה שלא עודדה שילוב בעבודה בשל אובדן קצבת הנכות הכללית. המצב תוקן לאחרונה (שנת 1/8/2009), עם קבלת המלצות ועדת לרון וקבלת התיקון לחוק הביטוח הלאומי. במסגרת התיקון לחוק, הכנסתו של אדם המקבל קצבת נכות וגם עובד תהיה תמיד גבוהה יותר מסכום ההכנסה מקיצבה בלבד. זאת ועוד, יתר הזכויות במוסד לביטוח לאומי (הטבות נילוות) נותרות בעינן. למרות העליה במספר האנשים שעשו שימוש בחוק מאז שנכנס לתוקפו, אשר עומד כיום על כ- 10,000 מקבלי קצבאות, עדיין מדובר במספר נמוך ביחס למספרם הגדול של מקבלי קיצבאות, כך שישנם עדיין אנשים עם מוגבלות שנשארים במעגל הקיצבאות ולא יוצאים אל שוק העבודה.

החסם המבני השלישי מתייחס לביזור הקיים בין כל המשרדים המטפלים באוכלוסיית האנשים עם מוגבלות ובתוכם. ב- 30 השנים האחרונות בישראל לא היה גוף שראה את מכלול הסוגיות שבנושא שילובם בעבודה של אנשים עם מוגבלות ושפיתח תוכנית אסטרטגית כוללת, מקיפה וכלל משקית בהתאם לכך. למעשה, ההיפך הוא הנכון – השירותים השונים הניתנים לאנשים עם מוגבלות בכלל ובתחום התעסוקה בפרט, מפוזרים בין מספר משרדים (משרד הבריאות, משרד הביטחון, משרד הרווחה והשירותים החברתיים, המוסד לביטוח לאומי ומשרד הכלכלה), דבר המקשה על שיתוף פעולה מחד והמעמיס קשיים רבים על הפרט מאידך. מצב עניינים זה עלה בדיוני ועדת לרון ואף קיבל התייחסות בהמלצות דו"ח הועדה.

¹¹ חלק זה מובא כי שנכתב בדו"ח סיכום פעילות המטה, אשר פרק הרקע שבו נכתב על ידי מחברת מסמך זה.
<http://www.moital.gov.il/NR/rdonlyres/4E95826A-A6A0-424C-BE67-7787F81A0A65/0/X12218.pdf>

החברה הערבית, מעצם היותה מיעוט, מאופיינת בלא מעט חסמים תעסוקתיים, אשר העיקריים שבהם הם:

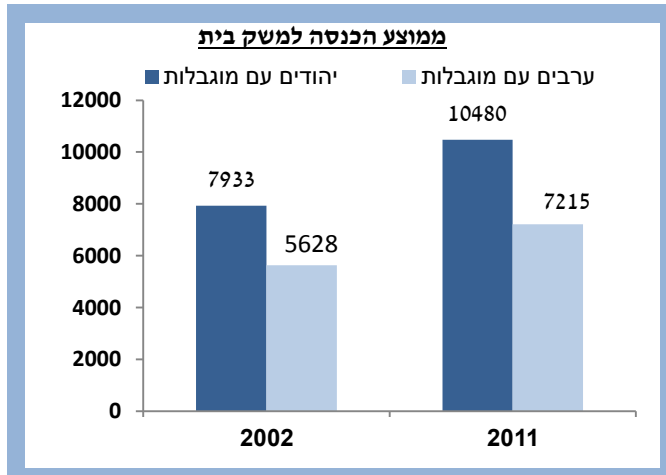
גזענות ואפליה מצד מעסיקים; בעיות נגישות בשל אזורי המגורים; מגורים בפריפריה (עיקר האוכלוסיה הערבית מרוכזת בצפון הארץ ובדרום) והיעדר אזורי תעשייה באזורים אלו, כמעט עד כדי התקיימותן של שתי כלכלות נפרדות. זאת ועוד, אזורי המגורים של האוכלוסיה מאופיינים בתחבורה ציבורית ברמה נמוכה, דבר המקשה על יציאה מאזורי המגורים אל מקומות העבודה; חברה מסורתית (דבר המקשה בעיקר על שילובן של נשים ערביות בתעסוקה). בנוסף על כך, היעדר תשתיות תומכות בצורת מעונות וגנים, מקשים עוד יותר יציאתן לעבודה של אימהות ערביות; עברית ברמה נמוכה; סטיגמות כלפי אנשים עם מוגבלות בתוך האוכלוסיה עצמה, בייחוד חוסר אמונה ביכולות ואי מתן הזדמנויות להצלחה.

¹² מאיירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל (2009). *מגורים בעלי מוגבלות בישראל*. דו"ח מחקר בעריכת דניז נאון. אלמנארה – עמותה לקידום אנשים עם מוגבלות בחברה הערבית בישראל (2011). *המוכים פעמיים*. נייר עמדה בעריכת עו"ד עבאס עבאס

פרמון, ב. (2011). השתלבות ערביי ישראל בשוק העבודה ובכלכלה בישראל. <http://www.moital.gov.il/NR/exeres/B1B089EC-B696-418A-B188-305415D4D89D.htm>
פרמון, ב. (2006). הגדלת תעסוקת ערביי ישראל. <http://www.moital.gov.il/NR/rdonlyres/FF6BBCA2-B2F9-4452-9EB6-CEC4DECC957A/0/taasukaarvim.pdf>

מאפייני איכות חיים ומעורבות חברתית

מאפייני איכות חיים

- ממוצע ההכנסה למשק בית של ערבים עם מוגבלות עמד בשנת 2011 על 7,215 ₪ והיה נמוך בכ - 3,000 ₪ מההכנסה למשק בית של יהודים עם מוגבלות שעמדה על 10,480 ₪.

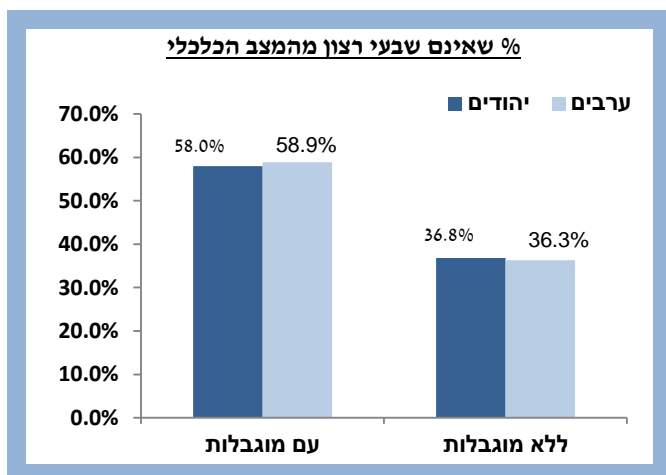
- ממוצע ההכנסה למשק בית של ערבים עם מוגבלות חמורה אף נמוך מכך ועומד על 6,634 ₪ (בשהוואה ל - 8,018 ₪ בקרב בעי מוגבלות בינונית).

- שיעור הערבים עם המוגבלות אשר אינם

מצליחים לכסות את הוצאות משק הבית עומד על כ - 68%, שיעור הגבוה בכמעט פי 2 מהשיעור בקרב ערבים ללא מוגבלות (39%) וכן גבוה יותר מהשיעור בקרב יהודים עם מוגבלות (55.2%).

- השיעור בקרב ערבים עם מוגבלות חמורה אף גבוה מכך ועמד על 72.5% (בהשוואה ל - 65.6% בקרב בעלי מוגבלות בינונית).

- לאורך השנים, חלה ירידה בשיעור הערבים עם המוגבלות המדווחים על קושי בכיסוי הוצאות משק הבית - מ - 83.2% בשנת 2002 לכ - 68% בשנת 2011.

- כ - 60% מהערבים עם המוגבלות אינם שבעי רצון ממצבם הכלכלי, זאת בדומה לשיעור באוכלוסיה היהודית עם המוגבלות (58%). עם זאת, מדובר בשיעור הגבוה מזה שבאוכלוסיה הערבית ללא מוגבלות - 36.3%.

- שיעור המדווחים על חוסר שביעות רצון מהמצב הכלכלי גבוה יותר בקרב ערבים עם מוגבלות חמורה מאשר בקרב בעלי מוגבלות בינונית - 67.2% ו - 53.1% בהתאמה.

- לאורך השנים, חלה ירידה בשיעור הערבים עם המוגבלות המדווחים על חוסר שביעות רצון ממצבם הכלכלי - מ - 79.4% בשנת 2002 לכ - 60% בשנת 2011.

- כ - 20% מהערבים עם המוגבלות אינם שבעי רצון מהחיים, שיעור הנמוך מעט מזה שבקרב היהודים עם המוגבלות - 22.1%, אך גבוה יותר מאשר בקרב ערבים ללא מוגבלות - 12.2%.

- כ - 18% מהערבים עם המוגבלות שהו בחו"ל בשנה האחרונה, זאת לעומת 26.4% מהיהודים עם המוגבלות.

- כ – 81% מהערבים עם המוגבלות דיווחו כי נוהגים להיפגש ולדבר עם חברים, קצת פחות מהשיעור באוכלוסייה היהודית עם המוגבלות - 88.4% וכן פחות מהשיעור באוכלוסייה הערבית ללא מוגבלות (90.1%).

מאפייני איכות חיים של ערבים עם מוגבלות מועסקים ביחס לאינם מועסקים

לא בכח העבודה	מובטלים	עובדים	
112	5	50	סה"כ באלפים
67.2%	8.7%	29.9%	% מהקבוצה
18.4	35.2	21.0	% לא כ"כ וכלל לא מרוצים מהחיים
60.7	62.6	54.7	% לא כ"כ וכלל לא מרוצים מהמצב הכלכלי
71.1	72.3	62.2	% המתקשים בכיסוי הוצאות משק הבית
15.1	28.1	24.1	% ששהו בחו"ל בשנה האחרונה
76.5	94.6	88.4	% נפגשים ומדברים עם חברים

- ערבים עם מוגבלות שהינם מועסקים מדווחים פחות על חוסר שביעות רצון מהחיים, זאת בהשוואה למובטלים (21% ו – 35.2% בהתאמה).
- ערבים עם מוגבלות שהינם מועסקים מדווחים פחות על חוסר שביעות רצון ממצבם הכלכלי (54.7%), ביחס למובטלים (62.6%) ומי שאינם בכח העבודה (60.7%).
- ערבים עם מוגבלות שהינם מועסקים מדווחים פחות ממובטלים ומי שאינם בכח העבודה על קשיים בכיסוי הוצאות משק הבית – 62.2% בקרב המועסקים, לעומת 72.3% בקרב מובטלים וכ – 71% בקרב מי שאינם בכח העבודה.
- שיעור הערבים עם מוגבלות ששהו בחו"ל בשנה האחרונה הינו גבוה יותר בקרב עובדים (24.1%) ומובטלים (28.1%), מאשר בקרב מי שאינם בכח העבודה (15.1%).
- שיעור הערבים עם מוגבלות המדווחים כי נפגשים ומדברים עם חברים הינו גבוה יותר בקרב עובדים (88.4%) מאשר בקרב מי שאינם בכח העבודה (76.5%), אך נמוך מהשיעור בקרב מובטלים, שהיה הגבוה ביותר (94.6%).

כפי שעולה מלקט הנתונים, מצבה של האוכלוסייה הערבית עם המוגבלות הינו קשה ומורכב, בייחוד בשל העובדה כי המשתייכים לקבוצה זו שייכים למעשה לשתי קבוצות אוכלוסייה מודרות ומופלות ממילא – אנשים עם מוגבלות וערבים.

אמנם לאורך העשור האחרון ניתן להבחין בשיפור במצבה של אוכלוסייה זו, הן בהיבטים הקשורים למאפייני האוכלוסייה והן בכל הקשור לתעסוקה. עם זאת, עדיין בולטים מאוד פערים בין אוכלוסיית הערבים עם המוגבלות לבין האוכלוסייה היהודית עם המוגבלות.

בשנת 2011 מנתה אוכלוסיית הערבים עם המוגבלות 168 אלף אנשים והם היוו כ- 23% מהאוכלוסייה בישראל בגיל 20-64. מדובר בייצוג יתר ניכר ביחס לשיעור היהודים עם המוגבלות כלל האוכלוסייה הישראלית, שעמד על 17%. השיעורים הגבוהים של המוגבלות בחברה הערבית נובעים בעיקר מעצם קיומה של תופעת נישואי הקרובים והמחלות התורשתיות שכרוכות בכך, נגישות מופחתת לשירותי רפואה, עיסוק רב יותר בעבודות כפיים ותאונות מסוגים שונים.

מספר מאפייני רקע בקרב אוכלוסיית הערבים עם המוגבלות מחייבים תשומת לב מיוחדת של קובעי המדיניות ואנשי המקצוע, זאת בשל העובדה כי מהווים חסמים משמעותיים לתעסוקה. בעיקר מדובר על רמת ההשכלה של האוכלוסייה, רמת העברית, רמת האנגלית ומידת השימוש במחשב.

הממצאים המובאים בלקט הנתונים מלמדים כי אוכלוסיית הערבים עם המוגבלות מאופיינת בהשכלה נמוכה במיוחד, אף נמוכה מזו של כלל האוכלוסייה הערבית ובוודאי שנמוכה מזו של אוכלוסיית היהודים עם המוגבלות. הסיבות לכך רבות¹³ ונעוצות בעיקר במבנה מערכת החינוך הערבית ומידת נגישותה לאוכלוסיית האנשים עם המוגבלות. זאת ועוד, ערבים עם מוגבלות מאופיינים באנגלית ברמה נמוכה ובשיעורים נמוכים של שימוש במחשב, הן ביחס לכלל האוכלוסייה הערבית והן ביחס לאוכלוסייה היהודית עם המוגבלות. אע"פ שלאורך העשור חלו שיפורים ניכרים בהיבטים אלו, עדיין הפערים גבוהים ומחייבים תשומת לב מיוחדת.

באשר לשפה העברית – כמעט תנאי מפתח לשילוב תעסוקתי בשוק העבודה בישראל - הממצאים מלמדים כי כ- 52% מהערבים עם מוגבלות מדווחים על קשיים בשפה העברית, זאת בהשוואה לכ- 35% בקרב ערבים ללא מוגבלות. אין ספק אם כן כי יש לפעול לשיפור רמת העברית, כחלק מההכנה ומהליווי התעסוקתי שמקבלים ערבים עם מוגבלות לקראת שילובם בעבודה.

לאור כל אלו, אין זה מפתיע כי שיעור התעסוקה של ערבים עם מוגבלות עמד בשנת 2011 על כ- 30% בלבד, שיעור הנמוך אף מזה הקיים בקרב אוכלוסיית הערבים ללא מוגבלות (56.3%) והנמוך משמעותית מהשיעור בקרב יהודים עם מוגבלות (57.2%). גם בתחום התעסוקה ניתן להבחין לאורך העשור האחרון במגמה של שיפור, כך ששיעור התעסוקה עלה מכ- 19% בשנת 2002 לכ- 30% בשנת 2011. עם זאת,

¹³ להרחבה ראה: אלמנארה – עמותה לקידום אנשים עם מוגבלות בחברה הערבית בישראל (2011). המוכים פעמיים. נייר עמדה בעריכת עו"ד עבאס עבאס

הפערים בין אוכלוסיית הערבים עם מוגבלות לבין האוכלוסייה היהודית עם המוגבלות נותרו גבוהים ומטרידים.

עוד עולה מהממצאים כי בולטת הנחיתות של אוכלוסיית הערבים עם המוגבלות ביחס לאוכלוסייה הערבית ללא מוגבלות ולאוכלוסייה היהודית עם המוגבלות, גם בהיבטים של מאפייני התעסוקה (שיעור גבוה יותר של עובדים בלתי מקצועיים, שכר נמוך משמעותית וכן הלאה) וגם בהיבטים של איכות חיים ומעורבות חברתית. כך למשל, נמצא כי משק בית של ערבי עם מוגבלות הינו עני יותר משמעותית ממשק הבית של ערבי ללא מוגבלות וממשק הבית של יהודי עם מוגבלות. לכך יש כמובן השלכות על היכולת המוגבלת יותר של ערבים עם מוגבלות לכסות את הוצאות משק הבית, להשתתף בחוגים, לנפוש בחו"ל וללא ספק יש לכך השלכות על מידת שביעות הרצון מהחיים.

נספחים

לוח נ.1: מאפייני רקע לפי מוגבלות ולאום, שנים 2002 ו- 2011 (באחוזים מסה"כ)

2011				2002				
יהודים		ערבים		יהודים		ערבים		
ללא מוגבלות	עם מוגבלות	ללא מוגבלות	עם מוגבלות	ללא מוגבלות	עם מוגבלות	ללא מוגבלות	עם מוגבלות	
2432	582	532	168	2096	478	335	113	סה"כ, באלפים
דת								
--	--	82.2	80.1	--	--	76.8	77.7	מוסלמים
--	--	7.8	9.1	--	--	12.4	10.4	נוצרים
--	--	10.0	10.9	--	--	10.8	12.1	דרוזים
אזור מגורים								
29.7	27.5	28.4	20.7	27.6	30.8	5.2	9.8	דרום
20.9	22.9	60.3	71.5	23.0	23.7	80.7	76.1	צפון
49.4	49.6	11.7	7.8	49.4	45.5	14.1	14.2	מרכז
51.5	50.0	50.7	49.5	51.4	55.0	49.9	47.8	% נשים
48.5	50.0	49.3	50.5	48.6	45.0	50.1	52.2	% גברים
37.9	46.9	34.7	45.4	37.1	45.5	33.0	44.5	ממוצע גיל
מידת ההפרעה של מספר המדרגות עד לדירה:								
--	--	--	--	9.5	16.0	15.8	30.8	מפריע
--	--	--	--	8.7	18.7	6.5	12.5	מאוד מפריע
0.0	12.1	0.0	23.7	0.1	17.0	0.6	30.8	% מצב בריאות לא טוב בכלל

לוח 2.נ: מאפייני השכלה, אוריינות וידיעת מחשב, שנים 2002 – 2011, לפי מוגבלות ולאום (באחוזים)

מסה"כ

2011				2002				
יהודים		ערבים		יהודים		ערבים		
ללא מוגבלות	עם מוגבלות	ללא מוגבלות	עם מוגבלות	ללא מוגבלות	עם מוגבלות	ללא מוגבלות	עם מוגבלות	
2432	582	532	168	2096	478	335	113	סה"כ, באלפים
23.2	17.7	23.6	11.3	23.3	15.8	25.5	8.6	% בעלי ת. בגרות
18.1	21.7	24.7	19.1	16.8	18.1	7.0	2.1	% בעלי השכלה על תיכונית לא אקדמית
32.3	19.4	15.8	5.6	26.4	16.6	10.8	2.5	% בעלי השכלה אקדמית
12.9	14.3	12.2	9.9	14.0	12.5	11.4	8.9	ממוצע שני ¹⁴
95.7	89.2	65.4	49.4	94.0	84.8	64.8	43.1	% יודע עברית ¹⁵ ברמה טובה וטובה מאוד או רואין בעברית
4.3	10.8	34.6	50.6	6.0	15.2	35.2	56.9	% יודע עברית ברמה נמוכה או כלל לא או רואין בערבית
41.6	24.2	18.3	9.7	39.4	20.1	20.3	5.3	% יודע אנגלית היטב ¹⁶
88.6	70.5	62.4	32.1	62.7	35.9	31.4	6.5	% שימוש במחשב
91.1	90.5	90.4	89.5	67.3	53.6	41.3	26.3	% בעלי מחשב שמחובר לאינטרנט

¹⁴ השאלה נשאלה לראשונה רק בשנת 2005

¹⁵ המשתנה מתייחס לראיה, דיבור והבנה ולשפת הראיון – עברית או ערבית

¹⁶ השאלה נשאלה לראשונה רק בשנת 2003

לוח 3.נ: מאפייני תעסוקה, שנים 2002 – 2011, לפי מוגבלות ולאום (באחוזים מסה"כ)

2011				2002				
יהודים		ערבים		יהודים		ערבים		
ללא מוגבלות	עם מוגבלות	ללא מוגבלות	עם מוגבלות	ללא מוגבלות	עם מוגבלות	ללא מוגבלות	עם מוגבלות	
2432	582	532	168	2096	478	335	113	סה"כ באלפים
1889	333	299	50	1477	215	169	21	סה"כ מועסקים באלפים
77.7	57.2	56.3	29.9	74.7	45.7	50.7	18.9	% תעסוקה
5.2	7.9	4.6	8.7	9.4	15.4	10.8	9.4	% אבטלה
18.1	37.9	41.0	67.2	17.6	46.0	43.2	79.1	% לא בכח העבודה
12.2	16.2	14.3	9.5	11.1	12.7	16.0	28.2	% עצמאים
26.4	17.2	12.4	10.1	24.9	12.6	12.7	10.1	% בעלי משלח יד אקדמי ומנהלים
12.7	19.0	39.2	46.4	17.2	19.9	42.5	48.0	% עובדים מקצועיים
4.9	7.2	9.4	9.9	6.3	11.9	10.7	5.5	% עובדים בלתי מקצועיים
42.9	41.6	43.2	38.9	43.3	40.3	44.6	40.9	ממוצע שעות עבודה
8578	7386	6723	6391	6540	5262	4976	4720	ממוצע שכר
21.0	28.9	24.8	34.9	32.1	47.0	45.8	48.9	% משתכרים עד 4000 ₪
21.8	24.7	30.7	26.7	24.7	24.8	30.3	26.4	% משתכרים 4001 עד 6,000 ₪
28.2	23.4	13.3	15.5	25.5	15.7	9.0	7.9	% משתכרים 10001 ₪ ומעלה ***ב-2002 זה 9000 ומעלה
6.9	10.8	17.4	23.3	14.2	25.2	23.1	38.2	% חוששים וחוששים מאוד מאיבוד מקם העבודה
7.7	19.7	11.6	20.4	12.8	31.1	17.5	45.2	% שמאמינים שאין סיכוי כלל כי ימצאו עבודה אחרת
9.8	18.2	15.7	25.6	17.0	30.6	24.1	45.2	% לא כ"כ וכלל לא שבעי רצון מהעבודה
37.7	51.5	33.5	45.5	53.5	69.6	53.5	77.0	% לא כ"כ וכלל לא שבעי רצון מההכנסה מהעבודה

לוח 4.נ: מאפייני איכות חיים ומעורבות חברתית, שנים 2002 – 2011, לפי מוגבלות ולאום (באחוזים)

מסה"כ

2011				2002				
יהודים		ערבים		יהודים		ערבים		
ללא מוגבלות	עם מוגבלות	ללא מוגבלות	עם מוגבלות	ללא מוגבלות	עם מוגבלות	ללא מוגבלות	עם מוגבלות	
2432	582	532	168	2096	478	335	113	סה"כ באלפים
13992	10480	9322	7215	11108	7933	7178	5628	ממוצע הכנסה למשק בית
הכנסה								
7.3	17.6	11.8	33.6	7.0	15.9	7.5	24.7	עד 3000 ב-2002 עד 4000 ב-2011
11.6	19.4	28.9	23.5	12.4	22.6	31.4	29.9	3001-5000 ב-2002 4001-6500 ב-2011
19.9	21.7	29.3	21.4	24.2	30.0	37.3	30.3	5001-9000 ב-2002 6501-10000 ב-2011
30.0	23.9	19.1	15.0	30.6	20.0	19.0	11.5	9001-15000 ב-2002 10001-17000 ב-2011
31.2	17.3	10.8	6.5	25.8	11.5	4.8	3.6	+15001 ב-2002 +17001 ב-2011
33.5	55.2	39.0	68.4	42.7	63.7	52.4	83.2	% לא כ"כ ולחלוטין לא מצליחים לכסות את ההוצאות החודשיות של משק הבית
36.8	58.0	36.3	58.9	48.9	70.8	49.3	79.4	% לא כ"כ וכלל לא מרוצים מהמצב הכלכלי
6.3	22.1	12.2	19.7	10.3	33.2	16.5	45.6	% לא כ"כ וכלל לא שבעי רצון מהחיים
39.8	26.4	21.6	18.2	35.8	24.4	31.7	16.9	% שהו בחו"ל בשנה האחרונה
95.3	88.4	90.1	80.6	93.0	81.3	82.8	66.8	% נפגשים ומדברים עם חברים
3.5	10.1	0.8	2.2	4.4	9.2	2.1	5.0	% לא כ"כ וכלל לא שבעי רצון מהקשר עם המשפחה